

The Holy See

Eugenius episcopus, servus servorum dei, ad perpetuam rei memoriam.

Exultate Deo adiutori nostro, iubilate Deo Iacob (Ps 80,2) omnes ubique, qui nomine censemini christiano. Ecce enim iterum Dominus *recordatus misericordie sue* (Lc 1,54) alium dissidii lapidem noningentis et amplius inveteratum annis de ecclesia sua auferre dignatus est. *Et qui facit concordiam in sublimibus* (Ib 25,2), *et in terra pax est hominibus bone voluntatis* (Lc 2,14), optatissimam Armenorum unionem sua ineffabili miseratione concessit. *Benedictus Deus et Pater domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra* (2 Cor 1, 3-4). Intuens namque piissimus Dominus ecclesiam suam modo ab *his, qui foris sunt* (1 Tm 3,7) modo ab *his, qui intra*, non parvis agitari turbini bus, ut inter ipsas respirare angustias et ad resistendum fortiores essurgere valeat, multis eam quotidie modis consolari et roborare dignatur.

Nam et pridem magnam illam Grecorum unionem multas longe late que continentium nationes et linguas, hodie vero hanc ipsam Armenici populi, qui per septentrionem et orientem in magna copia diffusus est, in eodem fidei et caritatis vinculo cum sede apostolica stabilivit. Hec profecto tam magna et mira sunt divine pietatis beneficia, ut non solum pro utroque, sed ne quidem pro altero, satis dignas sue maiestati referre gratias possit intellectus humanus. Quis non vehementer admiretur uno eodem que tam brevi tempore duo sic preclara et tot seculis desiderata opera in hoc sacro concilio fuisse tam feliciter consummata? Verea *Domino factum est istud et est mirabile in oculis nostris* (Ps 117, 23). Que enim, hominum prudentia vel industria, nisi gratia dei et cepisset et perfecisset, has tales ac tantas res explere potuisset? Laudemus iugiter et toto corde benedicamus Dominum, *qui facit mirabilia magna solus* (Ps 135,4), ipsi que psallamus spiritu, psallamus et mente oreque, et opere (Cf. 1 Cor 14,15), quantum sinit humana fragilitas, pro tantis muneribus gratias agamus, orantes et obsecrantes, ut quemadmodum ipsi Greci atque Armeni unum cum ecclesia Romana effecti sunt, ita fiant et ceterae nationes, presertim Christi caractere insignite et totus denique populus christianus, omnibus odiis bellis que extinctis, mutua invicem pace ac fraterna caritate quiescat et gaudeat.

Ipsos autem Armenos magnis laudum preconiiis dignos esse merito censemus. Ut primum enim a nobis ad synodum accersiti sunt, tanquam ecclesiastice avidi unitatis, spectabiles, devotos et doctos oratores suos cum sufficienti mandato de suscipiendo videlicet *quicquid Spiritus sanctus*

hanc sanctam synodum illustraverit, ex remotissimis regionibus per multos labores maris que pericula ad nos et hoc sacrum concilium destinarunt.

Nos vero tota mente, ut nostrum pastorale decebat officium, cupientes tam sanctum perficere opus, sepe cum ipsis oratoribus de hac sancta unione contulimus. Et ne vel parva huic sancte rei dilatio fieret, deputavimus de omni statu huius sacri concilii viros iuris divini et humani doctissimos, qui cum omni cura studio que et diligentia rem istam cum ipsis pertractarunt oratoribus, ab eis accurate inquirentes eorum fidem tam circa divine unitatem essentie et divinarum personarum Trinitatem, quam domini nostri Ihesu Christi humanitatem et septem ecclesie sacramenta et alia ad fidem orthodoxam et ritus universalis ecclesie pertinentia.

Multis itaque adhibitis disputationibus, collationibus, et tractatibus, postque non mediocrem testimoniorum inspectionem, que ex sanctis ecclesie patribus et doctoribus deducta sunt, et earum, de quibus agebatur, rerum discussionem, tandem expedire iudicavimus, ne ulla in futurum de fidei veritate apud ipsos Armenos hesitatio esse valeat, atque idem per omnia sapiant cum sede apostolica, unio que ipsa stabilis ac perpetua sine ullo scrupulo perseveret, ut sub quodam brevi compendio orthodoxe fidei veritatem, quam super premissis Romana profitetur ecclesia per hoc decretum, sacro hoc approbante Florentino concilio, ipsis oratoribus ad hoc etiam consentientibus traderemus.

In primis ergo damus eis sanctum symbolum a centum quinquaginta episcopis in ycumenico Constantinopolitano concilio editum, cum illa additione *Filioque* ipsi symbolo declarande veritatis gratia et urgente necessitate licite ac rationabiliter apposita, cuius tenor talis est: *Credo...* Hoc autem sanctum symbolum, sicut apud Latinos mos est, ita decernimus per omnes Armenorum ecclesias intra missarum solennia singulis saltem diebus dominicis et maioribus festivitatibus decantari vel legi.

Secundo tradimus eis definitionem quarti concilii Calcedonensis, in quinto postea et sexto universalibus conciliis renovatam de duabus naturis in una Christi persona, cuius tenor talis est: *Sufficeret...*

Tertio definitionem de duabus voluntatibus duabusque Christi operationibus in predicto sexto concilio promulgatam, cuius tenor est: *Sufficeret quidem*, et reliqua, que in ipsa difinitione concilii Calcedonensis superius enarrata sequuntur usque ad finem, post quem sequitur in hunc modum: *Et duas...*

Quarto, quoniam hactenus ipsi Armeni preter has tres Nicenam, Constantinopolitanam et Ephesinam primam synodos, nullas alias universales postea celebratas, nec ipsum beatissimum huius sancte sedis antistitem Leonem, cuius auctoritate ipsa Calcedonensis synodus extitit congregata, susceperunt, asserentes eisdem fuisse suggestum, tam synodum ipsam Calcedonensem quam memoratum Leonem, secundum damnatam Nestorii heresim diffinitionem

fecisse, instruximus eos et declaravimus huiusmodi falsam fuisse suggestionem ipsam que synodum Calcedonensem et beatissimum Leonem sancte et recte veritatem de duabus in una persona christi naturis superius descriptam diffinivisse contra impia Nestorii et Euticis dogmata, iniunximusque, ut ipsum beatissimum Leonem, qui vere fidei columna fuit et omni sanctitate et doctrina refertus, tanquam sanctum et in cathalogo sanctorum merito descriptum de cetero reputent et venerentur, atque non solum dictas tres synodos, sed omnes alias universales auctoritate Romani pontificis legitime celebratas, sicut et ceteri fideles reverenter suscipiant.

Quinto ecclesiasticorum sacramentorum veritatem pro ipsorum Armenorum tam presentium quam futurorum faciliori doctrina sub hac brevissima redigimus formula: Nove legis septem sunt sacramenta, videlicet baptismus, confirmatio, eucaristia, penitentia, extrema unctio, ordo et matrimonium, que multum a sacramentis differunt antique legis. Illa enim non causabant gratiam, sed eam solum per passionem christi dandam esse figurabant. Hec vero nostra et continent gratiam et ipsam digne suscipientibus conferunt. Horum quinque prima ad spiritualem uniuscuiusque hominis in se ipso perfectionem, duo ultima ad totius ecclesie regimen multiplicationemque ordinata sunt. Per baptismum enim spiritualiter renascimur; per confirmationem augemur in gratia et roboramur in fide. Renati autem et roborati nutrimur divine eucaristie alimonia. Quod si per peccatum egritudinem incurrimus anime, per penitentiam spiritualiter sanamur. Spiritualiter et corporaliter, prout anime expedit, per extremam unctionem. Per ordinem vero ecclesia gubernatur et multiplicatur spiritual iter, per matrimonium corporaliter augetur. Hec omnia sacramenta tribus perficiuntur, videlicet rebus tanquam materia, verbis tanquam forma, et persona ministri conferentis sacramentum cum intentione faciendi, quod facit ecclesia. Quorum si aliquod desit, non perficitur sacramentum. Inter hec sacramenta tria sunt baptismus, confirmatio et ordo, que characterem, id est spirituale quoddam signum a ceteris distinctivum imprimunt in anima indelebile. Unde in eadem persona non reiterantur. Reliqua vero quatuor characterem non imprimunt et reiterationem admittunt.

Primum omnium sacramentorum locum tenet sanctum Baptismum, quod vite spiritualis ianua est; per ipsum membra christi ac de corpore efficimur ecclesie. Et cum per primum hominem mors introierit in universos (Rm 5,12), nisi ex aqua et spiritu renascamur, non possumus ut inquit Veritas, in regnum celorum introire (Cf. Io. 3,5). Materia huius sacramenti est aqua vera et naturalis, nec refert, frigida sit an calida. Forma autem est: ego te baptizo in nomine patris et filii et Spiritus sancti. Non tamen negamus, quin et per illa verba: baptizetur talis servus christi in nomine patris et filii et Spiritus sancti vel: baptizatur manibus meis talis in nomine patris et filii et Spiritus sancti, verum perficiatur baptismus. Quoniam cum principalis causa, ex qua baptismus virtutem habet, sit sancta Trinitas, instrumentalis autem sit minister, qui tradit exterius sacramentum, si exprimitur actus, qui per ipsum exercetur ministrum, cum sancte trinitatis invocatione perficitur sacramentum. Minister huius sacramenti est sacerdos, cui ex officio competit baptizare; in casu autem necessitatis non solum sacerdos vel diaconus, sed etiam laicus vel mulier, immo paganus et hereticus baptizare potest, dummodo formam servet ecclesie et facere intendat, quod facit ecclesia. Huius sacramenti effectus est remissio omnis culpe originalis et actualis, omnis quoque

pene, que pro ipsa culpa debetur; propterea baptizatis nulla pro peccatis preteritis iniungenda est satisfactio, sed morientes, antequam culpam aliquam committant, statim ad regnum celorum et Dei visionem perveniunt.

Secundum sacramentum est Confirmatio, cuius materia est crisma confectum ex oleo, quod nitorem significat conscientie, et balsamo, qui odorem significat bone fame, per episcopum benedicto. Forma autem est: signo te signo crucis et confirmo te crismate salutis in nomine patris et filii et Spiritus sancti. Ordinarius minister est episcopus. Et cum ceteras unctiones simplex sacerdos valeat exhibere, hanc non nisi episcopus debet conferre, quia de solis apostolis legitur, quorum vicem tenent episcopi, quod per manus impositionem Spiritum sanctum dabant, quemadmodum actuum apostolorum lectio manifestat. *Cum enim audissent, inquit, apostoli, qui erant Iherosolimis, quia recepisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum et Iohannem, qui cum venissent, oraverunt pro eis, ut acciperent Spiritum sanctum; nondum enim in quenquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine domini Ihesu; tunc imponebant manum super illos, et accipiebant Spiritum sanctum (Act 8, 14-17).* Loco autem illius manus impositionis in ecclesia datur confirmatio. Legitur tamen aliquando per apostolice sedis dispensationem ex rationabili et urgenti admodum causa simplicem sacerdotem crismate per episcopum confecto hoc administrasse confirmationis sacramentum. Effectus autem huius sacramenti est, quia in eo datur Spiritus sanctus ad robur, sicut datus est apostolis die penthecostes, ut videlicet christianus audacter christi confiteatur nomen. Ideoque in fronte, ubi verecundie sedes est, confirmandus inungitur, ne christi nomen confiteri erubescat et precipue crucem eius, *que iudeis est scandalum gentibus autem stultitia (1 Cor 1,23)* secundum Apostolum, propter quod signo crucis signatur.

Tertium est Eucaristie sacramentum, cuius materia est panis triticeus et vinum de vite, cui ante consecrationem aqua modicissima admisceri debet. Aqua autem ideo admiscetur, quoniam iuxta testimonia sanctorum patrum ac doctorum ecclesie pridem in disputatione exhibita creditur ipsum dominum in vino aqua permixto hoc instituisse sacramentum, deinde, quia hoc convenit dominice passionis representationi. Inquit enim beatus Alexander papa, V a beato Petro: "In sacramentorum oblationibus, que intra missarum solemnium Domino offeruntur, panis tantum et vinum aqua permixtum in sacrificium offerantur. Non enim debet in calice Domini aut vinum solum aut aqua sola offerri, sed utrumque permixtum, quia utrumque, id est sanguis et aqua ex latere Christi profluxisse legitur" (Cf. Io 19,34) tum etiam quod convenit ad significandum huius sacramenti effectum, qui est unio populi christiani ad Christum. Aqua enim populum significat secundum illud apocalypsis: aque multe, populi multi (Cf. Ap 17,15). Et Iulius papa, II post beatum Silvestrum, ait Calix dominicus iuxta canonum preceptum vino et aqua permixtus debet offerri, quia videmus in aqua populum intelligi, in vino vero ostendi sanguinem Christi; ergo cum in calice vinum et aqua miscetur, Christo populus adunatur, et fidelium plebs, in quem credit, copulatur et iungitur. Cum ergo tam sancta Romana ecclesia a beatissimis apostolis Petro et Paulo edocta quam relique omnes Latinorum Grecorum que ecclesie, in quibus omnis sanctitatis et doctrine lumina claruerunt, ab initio nascentis ecclesie sic servaverint et modo servant, inconveniens admodum videtur, ut alia quevis regio ab hac universali et rationabili discrepet observantia. Decernimus

igitur, ut etiam ipsi Armeni se cum universo orbe christiano conforment eorum que sacerdotes in calicis oblatione paululum aque, prout dictum est, vino admisceant. Forma huius sacramenti sunt verba Salvatoris, quibus hoc confecit sacramentum. Sacerdos enim in persona Christi loquens hoc conficit sacramentum. Nam ipsorum verborum virtute substantia panis in corpus Christi et substantia vini in sanguinem convertuntur. Ita tamen, quod totus Christus continetur sub specie panis et totus sub specie vini, sub qualibet quoque parte hostie consecrate et vini consecrati separatione facta totus est Christus. Huius sacramenti effectus, quem in anima operatur digne sumentis, est adunatio hominis ad Christum. Et quia per gratiam homo Christo incorporatur et membris eius unitur, consequens est, quod per hoc sacramentum in sumentibus digne gratia augeatur, omnem que effectum, quem materialis cibus et potus quoad vitam agunt corporalem, sustentando, augendo, reparando et delectando, sacramentum hoc quoad vitam operatur spiritualem in quo ut inquit Urbanus papa gratam Salvatoris nostri recensemur memoriam a malo retrahimur, confortamur in bono et ad virtutum et gratiarum proficimus incrementum.

Quartum sacramentum est Penitentia, cuius quasi materia sunt actus penitentis, qui in tres distinguuntur partes; quarum prima est cordis contritio, ad quam pertinet, ut doleat de peccato commisso, cum proposito non peccandi de cetero. Secunda est oris confessio, ad quam pertinet, ut peccator omnia peccata, quorum memoriam habet, suo sacerdoti confiteatur integraliter. Tertia est satisfactio pro peccatis secundum arbitrium sacerdotis, que quidem precipue fit per orationem, ieiunium et elemosinam. Forma huius sacramenti sunt verba absolutionis, que sacerdos profert, cum dicit: ego te absolvo. Minister huius sacramenti est sacerdos habens auctoritatem absolventi vel ordinariam vel ex commissione superioris. Effectus huius sacramenti est absolutio a peccatis.

Quintum sacramentum est extrema Unctio, cuius materia est oleum olive per episcopum benedictum. Hoc sacramentum nisi infirmo, de cuius morte timetur, dari non debet; qui in his locis ungendus est, in oculis propter visum, in auribus propter auditum, in naribus propter odoratum, in ore propter gustum vel locutionem, in manibus propter tactum, in pedibus propter gressum, in renibus propter delectationem ibidem vigentem. Forma huius sacramenti est hec: Per istam unctionem et suam piissimam misericordiam indulgeat tibi Dominus, quicquid deliquisti per visum, et, similiter in aliis membris. Minister huius sacramenti est sacerdos. Effectus vero est mentis sanatio et, in quantum anime expedit, ipsius etiam corporis. De hoc sacramento inquit beatus iacobus apostolus: *Infirmatur quis in vobis, inducat presbyteros ecclesie, ut orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini; et oratio fidei salvabit infirmum et alleviabit eum Dominus, et, si in peccatis sit, dimittentur ei* (Ic 5, 14-15).

Sextum est sacramentum Ordinis, cuius materia est illud, per cuius traditionem confertur ordo. Sicut presbyteratus traditur per calicis cum vino et patene cum pane porrectionem. Diaconatus vero per libri evangeliorum dationem. Subdiaconatus vero per calicis vacui cum patena vacua superposita traditionem. Et similiter de aliis per rerum ad ministeria sua pertinentium assignationem. Forma sacerdotii est talis: Accipe potestatem offerendi sacrificium in ecclesia pro vivis et mortuis, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Et sic de aliorum ordinum formis, prout in

pontificali Romano late continetur. Ordinarius minister huius sacramenti est episcopus. Effectus est augmentum gratie, ut quis sit idoneus Christi minister.

Septimum est sacramentum Matrimonii, quod est signum coniunctionis christi et ecclesie secundum apostolum dicentem: *Sacramentum hoc magnum est ego autem dico in Christo et in ecclesia* (Eph 5,32). Causa efficiens matrimonii regulariter est mutuus consensus per verba de presenti expressus. Assignatur autem triplex bonum matrimonii. Primum est proles suscipienda et educanda ad cultum dei. Secundum est fides, quam unus coniugum alteri servare debet. Tertium indivisibilitas matrimonii, propter hoc quod significat indivisibilem coniunctionem christi et ecclesie. Quamvis autem ex causa fornicationis liceat thori separationem facere, non tamen aliud matrimonium contrahere fas est, cum matrimonii vinculum legitime contracti perpetuum sit.

Sexto compendiosam illam fidei regulam per beatissimum Athanasium editam ipsis prebemus oratoribus, cuius tenor talis est:

Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est, ut teneat catholicam fidem, quam, nisi quisque integram inviolatam que servaverit, absque dubio in eternum peribit. Fides autem catholica hec est, ut unum deum in Trinitate et Trinitatem in unitate veneremur, neque confundentes personas neque substantiam separantes. Alia est enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti, sed Patris et Filii et Spiritus sancti una est divinitas, equalis gloria, coeterna maiestas.

Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus.

Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus sanctus.

Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus.

Eternus Pater, eternus Filius, eternus Spiritus sanctus.

Et tamen non tres eterni, sed unus eternus.

Sicut non tres increati nec tres immensi, sed unus increatus et unus immensus.

Similiter omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus.

Et tamen non tres omnipotentes, sed unus omnipotens.

Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus.

Et tamen non tres dii, sed unus est Deus.

Ita Dominus Pater dominus Filius dominus Spiritus sanctus.

Et tamen non tres domini, sed unus est Dominus.

Quia sicut singillatim unamquamque personam Deum ac Dominum confiteri christiana veritate compellimur, ita tres deos aut dominos dicere catholica religione prohibemur.

Pater a nullo est factus nec creatus nec genitus.

Filius a Patre solo est, non factus nec creatus, sed genitus.

Spiritus sanctus a Patre et Filio non factus nec creatus nec genitus, sed procedens.

Unus ergo Pater, non tres patres.

Unus Filius, non tres filii.

Unus Spiritus sanctus, non tres Spiritus sancti.

Et in hac trinitate nihil prius aut posterius, nihil maius aut minus, sed tote tres persone coeterne sibi sunt et coequales.

Ita ut per omnia, sicut iam supradictum est, et unitas in Trinitate et Trinitas in unitate veneranda sit.

Qui vult ergo salvus esse, ita de Trinitate sentiat.

Sed necessarium est ad eternam salutem, ut incarnationem quoque domini nostri Ihesu Christi fideliter credat.

Est ergo fides recta, ut credamus et confiteamur, quia Dominus noster Ihesus Christus Dei Filius Deus et homo est.

Deus est ex substantia Patris ante secula genitus, et homo ex substantia matris in seculo natus.

Perfectus Deus, perfectus homo, ex anima rationali et humana carne subsistens.

Equalis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem.

Qui licet Deus sit et homo, non duo tamen, sed unus est Christus.

Unus autem non conversione divinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deum.

Unus omnino non confusione substantie, sed unitate persone.

Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus.

Qui passus est pro salute nostra, descendit ad inferos.

Tertia die resurrexit a mortuis.

Ascendit ad celos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis.

Inde venturus est iudicare vivos et mortuos.

Ad cuius adventus omnes homines resurgere habent cum corporibus suis, et reddituri sunt de factis propriis rationem. Et qui bona egerunt, ibunt in vitam eternam.

Qui vero mala, in ignem eternum.

Hec est fides catholica quam nisi quisque fideliter firmiter que crediderit salvus esse non poterit.

Septimo decretum unionis cum Grecis consummate, pridem in hoc sacro ycumenico Florentino concilio promulgatum, cuius tenor talis est: *Letentur caeli...*

Octavo, cum inter alia sit etiam cum ipsis Armenis disputatum, quibus diebus festivitates annuntiationis beate Marie virginis, nativitatis beati Iohannis Baptiste et consequenter nativitatis et circumcisionis domini nostri Iesu christi ac presentationis eiusdem in templo seu purificationis beate virginis Marie celebrari debeant, satis que dilucide veritas patefacta fuerit tam sanctorum patrum testimoniis quam consuetudine ecclesie Romane et omnium aliarum universaliter apud Latinos et Grecos, ne igitur in tantis celebritatibus dispar sit christianorum ritus, unde perturbande caritatis occasio posset oriri, decernimus tanquam veritati et rationi consentaneum, ut iuxta totius reliqui orbis observantiam ipsi etiam Armeni festum annuntiationis beate Marie die vicesima quinta martii, nativitatis beati Iohannis Baptiste vicesima quarta iunii, nativitatis vero secundum carnem Salvatoris nostri vicesima quinta decembris, circumcisionis eiusdem prima ianuarii, epiphanie sexta eiusdem ianuarii, presentationis domini in templo seu purificationis dei genitricis Secunda februarii debeant solenniter celebrare.

His omnibus explicatis predicti Armenorum oratores nomine suo et sui patriarche et omnium Armenorum hoc saluberrimum synodale decretum cum omnibus suis capitulis, declarationibus, diffinitionibus, traditionibus, preceptis et statutis, omnemque doctrinam in ipso descriptam necnon quicquid tenet et docet sancta sedes apostolica et Romana ecclesia, cum omni devotione et

obedientia acceptant, suscipiunt et amplectuntur. Illos quoque doctores et sanctos patres, quos ecclesia Romana approbat, ipsi reverenter suscipiunt. Quascunque vero personas et quicquid ipsa ecclesia Romana reprobat et damnat, ipsi pro reprobatis et damnatis habent. Profitentes tanquam veri obedientie filii nomine, quo supra, ipsius sedis apostolice ordinationibus et iussionibus fideliter obtemperare.

[...]

Datum Florentiae, in publica sessione synodali, solemniter in ecclesia maiori celebrata, anno Domini MCCCCXXXIX, decimo kalendas decembri, pontificatus nostri anno IX.

*L. Tomassetti et Collegii adlecti Romae virorum s. theologiae et ss. canonum peritorum, *Bullarium Romanum* (Tomi XXIV), *Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum romanorum pontificum Taurinensis editio: collectione novissima plurium brevium, epistolarum, decretorum actorumque S. Sedis a s. Leone Magno usque ad praesens*, Augustae Taurinorum: Seb. Franco, H. Fory et Henrico Dalmazzo editoribus: [poi] A. Vecco et sociis, 1857-1872, Tomo V, 1860, pp. 44-51.

G. Alberigo, G.L. Dossetti, P.-P. Joannou, C. Leonardi, P. Prodi, H. Jedin (a cura di), *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, edizione bilingue, Centro editoriale dehoniano, Bologna, 2013, pp. 534-559.

H. Denzinger *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, 43a ediz. bilingue, a c. di Peter Hünemann, Centro editoriale dehoniano, Bologna, 2012, pp. 582-593.